

Берестень О.Є.

**ОСВІТЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ
ПІВДНЯ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(НА ПРИКЛАДІ ТОВАРИСТВА м. ОЛЕКСАНДРІВСЬКА)**

Урядовий «Маніфест 17 жовтня» 1905 р. зумовив організаційне становлення та активізацію просвітницько-культурницької діяльності різноманітних громадських об'єднань німців-колоністів та менонітів, які мешкали на південноукраїнських теренах, актуалізувавши цілу низку проблем національно-культурницького відродження.

На початку ХХ ст. однією з найголовніших внутрішніх проблем німецькомовної спільноти Півдня України була проблема адаптації національної системи початкової освіти до нових соціально-економічних реалій та суспільно-політичних умов внутрішнього життя Російської імперії. Започатковані у 1905-1908 рр. німецькомовними колоністами просвітянські товариства мали на меті всебічне сприяння підвищенню загального рівня освіти та духовності представників колоністської громади, оскільки створена ще на початку ХІХ ст. система початкової та середньої освіти через власну відсталість, консервативність та

фінансову неспроможність не задовольняла освітянських вимог колоністського соціуму, який гостро відчував брак високопрофесійних кадрів у різних галузях сільського господарства та промисловості.

Активна культурно-просвітницька діяльність громадських організацій та товариств німців-колоністів знаходилась у фокусі дослідницької уваги значного кола вітчизняних та закордонних дослідників і науковців, зокрема: Д. Брандеса, А. Айсфельда, Е.Г. Плеської-Зебольд, Т. Шевельової. Так, А. Айсфельд зокрема підкреслив провідну роль місцевої еліти, яка добре розуміла доцільну необхідність організаційної консолідації розпорошеного культурного та просвітницького руху в колоністських громадах Півдня України, з метою їх пристосування до вимог сучасності [10, s. 66]. Д. Брандер, відзначаючи процес організаційної активізації державних, релігійних та суспільних установ, звернув увагу на той факт, що після революції 1905 р. вони зосередили свою діяльність на прогресивному оновленні просвіти німецьких колоній [8, s. 324]. Е.Г. Плеська-Зебольд у своїй ґрунтовній монографії приділила значну увагу зародженню, становленню та розвитку німецьких просвітницьких організацій, які зробили великий внесок у відродження культури, освіти, мови, літератури в німецьких колоніях Півдня України [3, с. 326-347]. Інше її дослідження було присвячене діяльності просвітницьких товариств міста Одеси, де автор спробувала порівняти і виявити їх характерні риси [2, с. 44]. Т. Шевельова на основі архівних документів зробила глибокий аналіз статуту Південноросійського німецького товариства та вказала на його особливості [4, с. 206]. Головним завданням цієї організації на початковому етапі була охорона національної самобутності, віри та мови. Метою нашого дослідження є вивчити специфіку діяльності Німецького товариства освіти м. Олександрівська (сучасного Запоріжжя).

Оскільки на початку ХХ ст., у добу активної політичної консолідації мас, в осередку німецьких колоній вперше пролунав заклик до об'єднання заради висунення специфічних політичних вимог даної групи населення, ця ідея стала у пригоді під час пропаганди просвітництва серед німецьких колоністів Півдня України. Товариство як суспільна організація, що мала підтримку держави, користувалося перевагами у порівнянні з поодинокими виступами окремих меценатів, завдяки масовості та масштабності їхньої діяльності. Отже, на початку 1900-х рр. саме товариства стали одними з найбільш поширених форм культурної, просвітницької, благодійної діяльності німецької спільноти південноукраїнського регіону. Вони з'явилися майже в один і той же час у великих містах та найбільших німецькомовних колоніях Півдня України.

Причинами створення Німецького товариства освіти м. Олександрівська стали активні процеси русифікації та асиміляції, які мали масштабний характер у місті. Ініціатором відкриття товариства став доктор Шпендлер. Головою першого засідання, яке відбулося 20 серпня 1906 року, став пастор Рат. У своєму виступі він зазначив, що німці є частиною всього населення, які проживають дисперсно на всій території Росії, саме через це вони можуть бути асимільовані корінним населенням. Причому причину цього процесу він вбачав не у русифікаторській політиці уряду, а у специфіці німецького населення. За словами пастора Рата, «жодна нація так швидко не здається, як німецька» [5, s. 3]. На наш

погляд, цей вислів є надто суб'єктивним, оскільки представники будь-якого національного етносу, які мешкають в іншому культурному середовищі та протягом достатньо великого періоду не мають зв'язку з прабатьківщиною, стають вразливими у процесі асиміляції, що є цілком природним.

Для збереження основних ознак німецької нації у Росії пропонувалося відкрити інститут, який би мав завдання розробити методи протистояння небезпеці русифікації. Мета Німецького товариства освіти м. Олександрівська полягала у забезпеченні та підвищенні рівня німецької культури. Основну увагу пропонувалося приділяти школам. Законодавчою засадою забезпечення подібної діяльності став «Маніфест» 17 жовтня 1905 року, який декларував свободу дій національних меншин у сфері освіти [1, арк. 6].

Статут товариства, який розробив доктор Шпендлер, був затверджений на перших зборах. Активні дебати викликали питання про участь Німецького товариства освіти м. Олександрівська у політичному житті Російської імперії [9, s. 3]. З приводу майбутніх виборів до I Державної думи, деякі члени організації вважали необхідним, щоб товариство взяло активну участь у передвиборчій кампанії. Головним завданням організації було провести у Думу німецьких депутатів та протистояти анархічним проявам інших політичних сил. Їх опоненти мали іншу точку зору: політична діяльність товариства паралізує його культурну роботу, яка планувалася як основна. Головною причиною, яка, на думку опонентів, не давала можливості товариству брати участь у передвиборчій кампанії, було те, що серед членів організації були представники різних політичних партій. Ця ситуація не дозволила б проводити єдину політичну програму. В результаті голосування було прийнято рішення не надавати товариству політичного характеру та обмежитися лише культурною діяльністю. Подібна «пасивність» організаторів товариства пояснюється розмаїттям їх політичних поглядів, невідповідністю до активної політичної діяльності, відсутністю досвіду політичної боротьби [6, s. 3].

На цих же зборах було обрано правління Німецького товариства освіти м. Олександрівська. Членами цього органу були доктор Шпендлер (м. Кічкас), доктор Ведер, вчитель Д. Епп (о. Хортиця). Вони мали підготувати до затвердження статут товариства. У першому параграфі цього документу було вказано, що досягнення мети товариства має здійснюватися за рахунок заснування та фінансового забезпечення шкіл, бібліотек, лікарень, амбулаторій, дитячих притулків, надання стипендій, тощо, а також організації загальноосвітніх курсів, народних лекцій, екологічних та кредитних товариств, надання допомоги переселенцям, пошук місць, придатних для переселення, підтримки відкриття товариств подібного освітнього напрямку.

Як бачимо, товариство не обмежувалося лише культурною діяльністю. У сферу його завдань входила ціла низка соціально-економічних питань, які вимагали негайного вирішення. Саме це суттєво відрізняло Німецьке товариство освіти м. Олександрівська від інших товариств, які існували в той же період. На появу цих специфічних завдань вплинув представник менонітської спільноти Д. Епп, який був членом правління. Вочевидь, керівництво товариства бажало зацікавити якомога більше колоністів – як німців, так і менонітів.

Пункт 7 статуту Німецького товариства освіти м. Олександрівська передбачав можливість вступу до товариства як чоловіків, так і жінок. Використовуючи менонітську практику, організатори товариства оригінально вирішили проблему з розміром членських внесків, які розраховувалися відповідно до статку бажаного вступити у товариство [Там само] (див. **Табл. 1**).

Таблиця 1.

Статок	Розмір внесків
не більш ніж 600 крб.	2 крб.
600 – 1200 крб.	3 крб.
1200 – 2000 крб.	4 крб.
2000 – 6000 крб.	6 крб.
6000 – 10000 крб.	10 крб.
більш, ніж 10000 крб.	25 крб.

Такий диференційний підхід до нарахування внесків забезпечував можливість вступу до лав товариства максимальної кількості бажаних. Крім того, незаміжні дівчата та заміжні жінки, згідно статуту, мали платити половину розміру внеску, що безперечно було запозичене у менонітів.

Права та обов'язки всіх членів товариства були рівні. Під час ліквідації Німецького товариства освіти м. Олександрівська усі його кошти, якщо не буде прийнято інше рішення, мали перейти до Євангелічного закладу м. Олександрівська [7, с. 6]. Як бачимо, незважаючи на вузькоспеціалізовану назву, Німецьке товариство освіти м. Олександрівська не планувало обмежуватися лише просвітньою діяльністю. Бажання товариства взяти на себе вирішення фінансових, екологічних, переселенських питань свідчить про те, що у німецькому соціумі не було інших організацій, які могли б взяти на себе вирішення подібних проблем. Незважаючи на те, що товариство виникло у м. Олександрівську, пункти статуту показують, що коло його завдань було орієнтовано на населення німецьких та менонітських колоній. Це й обумовило значне розширення сфери діяльності даної організації.

Період проведення цих заходів в межах діяльності культурно-просвітницьких товариств був дуже коротким (з 1906 по 1914 роки), адже напередодні Першої світової війни подібні організації було закрито з причини небезпеки формування національно свідомого елемента, ворожого, на думку російського уряду, національним інтересам держави. Наступні революційні події 1917 р., громадянська війна і встановлення в Україні радянського ладу також не сприяли закріпленню культурологічних надбань 1906-1914 рр. Тому можна сказати, що культурно-просвітницька діяльність німецьких колоністів початку ХХ ст. лише окреслила і акцентувала увагу німецькомовного соціуму на тих питаннях сфер культури і освіти, які вимагали негайного вирішення, і запропонувала оригінальні методи їх вирішення.

Серед перспектив дослідження даної проблеми є вивчення діяльності менонітських та католицьких установ аналогічного або схожого профілю діяльності у зазначену в дослідженні, післяреволюційну та радянську добу.

Бібліографічні посилання:

1. Державний архів Запорізької області. – Ф. 24. – Оп.1. – Спр. 134.
2. Плесская Э. Г. Немецкие общества в Одессе – цели, задачи, результаты// Немцы России и СССР: 1901-1914. Материалы международной научной конференции. – М., 2000. — С. 42-51.
3. Плесская-Зебольд Э.Г, Одесские немцы 1803-1920. – Одесса, 1999.
4. Шевелева Т. Южнорусское немецкое общество// Немцы Украины. – М., 2002. – С. 206-207.
5. Botschafter.– 1906.– № 50.
6. Botschafter.– 1907.– № 8.
7. Botschafter.– 1909.– № 6.
8. Brandes D. Von den Zaren adoptiert. Die deutschen Kolonisten und die Balkansiedler in Neurussland und Bessarabien 1751-1914. Bd. 2. – München, 1993.
9. Deutsches Leben.– 1907.– № 21.
10. Eisfeld A. Die Russlanddeutschen Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat. Bd. 2. – München, 1992.